

...En verlos ons van het Kwade

In respons op Paul Verhaeghe

Art is what you can get away with
Andy Warhol

Ik ben in slechtheid geboren, helaas!
Mijn moeder ontving mij in verdorvenheid.
Psalmen, 51, 7

In: Mark Kinet, Marc De Kesel en Sjef Houppermans (Red.) (2011) *Het nieuwe onbehagen in de cultuur*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant p 99-104.

Mark Kinet

Menselijk

In tijden van sciëntisme met haar kritiekloze aanbidding van de (natuur)wetenschap en haar fetisj van cijfers en meetbaarheid wordt het specifiek menselijke enigszins geweld aangedaan. Om menselijke verschijnselen te bestuderen is een spagaat tussen geestes- en natuurwetenschap (hoe oncomfortabel ook) immers noodzakelijk. De menselijke complexiteit moet daarbij niet gereduceerd maar tot *uitdrukking* gebracht worden. Het dier is één, de mens is twee met de natuur. Door het streven naar lustgewin en door taal en tekort (wat is het *juiste* woord/de *juiste*

daad?) wordt een al te eenvoudig begrepen aanpassing gesubverteerd en geperverteerd. Zo ontstaat er bij de mens een niet op te heffen disharmonie en denaturatie.

Ons (imaginaire) Ik mag dan op aanpassing gericht zijn, ons (symbolisch) subject is inderdaad weerbarstig en staat met de werkelijkheid steeds op gespannen voet. Het is gericht op een onmogelijk, verboden, ziekelijk of zelfs dodelijk plezier of genot. Waarom 365 dagen van het jaar elke dag een marathon lopen? Waarom een fortuin betalen voor een onnozel kopje Chèvres porselein? Waarom teveel eten, drinken en/of roken terwijl het alom in koeien van letters te lezen staat dat dit allemaal zo slecht (om niet te zeggen: dodelijk) is voor de gezondheid? Een van de hardnekkigste mythes is dan ook dat de mens evident zou streven naar geestelijke en andere gezondheid. Dit gezonde leven wordt immers permanent door het streven naar lust ondermijnd. We hebben allemaal wel dingen waarvan de omgeving zich verwonderd afvraagt. Waar is hij of zij toch mee bezig? In het Frans klinkt dit mooier. *Mais qu'est-ce qu'il/elle fou là?* Onevenwicht en buitensporigheid zijn finaal en fataal des mensen lot.

Het begint al van bij onze geboorte. Onze (in een modern woord) *arousal* wordt onmiddellijk gegrepen en begrepen door betekenisverlenende processen vanwege die eerste grote Ander, onze ouders. Van in den beginne ontstaat zo een onlosmakelijke verknoping tussen het biologische van aanleg en aandrift, het ethologische van spiegel(ing), gehechtheid en verleiding en het (typisch menselijk) symbolische en psychologische van meerduidigheid en verschil. Dit reële, imaginaire en symbolische vindt blijkens de zich ontwikkelende neurowetenschap bovendien grotendeels zijn neerslag in het tot op volwassen leeftijd neuroplastische brein.

Psychiatrie mag als onderdeel en specialisme binnen de geneeskunde in belangrijke mate toegepaste natuurwetenschap zijn. Zij dreigt echter meer en meer de geest te geven. Ze hinkt en mankt dan in toenemende mate op één (zoal niet het verkeerde) been. De complementaire benadering die bijvoorbeeld psychotherapie c.q. psychoanalyse hier toekomt wordt meer en meer opgeëist door alternatieve geneeswijzen die geen enkel wetenschappelijk bewijs kunnen voorleggen. Hun succes is welteverstaan en naar algemeen wordt aangenomen vooral op de hogere kwaliteit van de therapeutische *relatie* gebaseerd.

Ethiek

In zijn volbloed psychoanalytische bijdrage zet Paul Verhaeghe zich meteen tegen het mis verstand van het voornoemde sciëntisme af om de psychoanalyse radicaal te relateren aan ethiek en moraal. Ik citeer: 'Wat wij begeren is immers ofwel verboden, ofwel ongezond, ofwel immoreel en meestal alle drie tegelijkertijd'. Om het bijbels te formuleren: 'Ik ben in slechtheid geboren, helaas! Mijn moeder ontving mij in verdorvenheid.' Het is de algemeen menselijke staat van zonde die we te danken hebben aan het eten van de boom van kennis. Hij is enerzijds gevolg van innerlijk conflict tussen impulsen, wensen, verlangens en een verbiedende en/of realiteitsconfronterende instantie. Anderzijds is er ook een dieper innerlijk spanningsveld tussen Eros en Thanatos of tussen lust en *jouissance*. De laatste situeert zich dan voorbij het lustprincipe. Haar genieten is excessief en transgressief en schadelijk zoal niet dodelijk. De mens moet zich er dan ook tegen verdedigen niet in het minst door beroep te doen op externe begrenzen en/of verbiedende krachten en machten.

Vervolgens introduceert Verhaeghe ietwat speculatief een nieuw model dat hij voor de actualiteit als toonaangevend beschouwt, namelijk het Enron model. Het is neoliberaal en meritocratisch, installeert de alleenheerschappij van de harde valuta en veegt in zekere zin de vloer aan met andere dan economische normen en waarden. De mythe van de selfmade man, de cultus van de systematische effectiviteit, hoe alles verwordt tot product en als genotmiddel gepromoot wordt. Eens Verhaeghe over deze ontwikkelingen het woord neemt maakt ironie plaats voor wrangheid, bitterheid en oprechte verontwaardiging. Klap op de vuurpijl is voor hem het 'Rank and Yank' systeem dat het bedrijf Enron heeft toegepast tegenover zijn werknemers en dat voor hem illustratief is voor een geheel en al ontspoorde meritocratie die de wereld opdeelt in het zwart wit van winners en losers.

Ook de management cultuur moet het ontgelden. Met een heel arsenaal aan Engelse termen en afkortingen wordt het door consultants allerhande als *catchy* verpakte lucht verkocht. Intrinsieke motivatie, respect voor en loyaliteit tegenover autoriteit en maatschappelijke participatie en verantwoordelijkheid maken ondertussen plaats voor angst voor bureaucratische regeltjes en controle, ook van meetbare streefcijfers en andere objectieven. Ook de populariteit van een aantal leuzen is tegenover de jaren 60 veranderd. Vandaag heet het dat 'The sky is the limit' of 'Life is a bitch and you got to rape her to get rich!' In plaats van een burger die lid is van en bijdraagt tot de maatschappij is er het individu dat zich moet weren *binnen* en *tegenover* de organisatie. Van arm tot rijk, van Afrika tot in Amerika, van de Himalaya tot in de woestijn is de mens als consumens ten prooi aan Levi's, Mc Donald's, GSM providers en Coca Cola. Zoals de *pope of pop* al profeteerde worden we allemaal multipels in de (Campbell) soep van het consumptiekapitalisme. In tegenstelling tot Andy Warhol is in deze de ironie bij Paul Verhaeghe echter volledig verdwenen. Individualisme, profitariaat en graaicultuur maar ook onverschilligheid en cynisme worden volgens hem endemisch. Hij ontpopt zich naar het eind van zijn bijdrage dan ook meer en meer tot een donderprekende en daardoor ietwat oorverdovende onheilsprofeet. Bij dergelijke decibels ontstaat de neiging de kerk te verlaten. Naar verluidt is gehoorschade immers zo gebeurd.

Bitte!

Misschien als conclusie. Welk onbehagen of meer in het algemeen welk psychisch leed weegt het zwaarst? Om het bijbels idioom te herhalen: we voelen slechts het gewicht van of we gaan slechts gebukt onder het kruis dat we zelf dragen. En waarom speelt toch telkens weer de nostalgie naar de goede, oude tijd? Zeker met de opwarming van de aarde weerklinkt vaak de weeklacht: 'Mais où sont les neiges d'antan?'

Alleszins lijkt het wel zeker dat door de postmoderne conditie met haar einde van de grote (religieuze en ideologische) verhalen de grote Ander zijn soliditeit en cohesie verliest. We zijn daardoor meer overgeleverd aan *cet obscur objet* (het Ding) dat we jachtig willen verwerven of waarmee we ons onder het motto 'Iedereen beroemd' willen identificeren. Het subject dreigt meer en meer teloor te gaan terwijl het object dicteert en (over)heerst. We worden als subject geëxploiteerd en geconsumeerd door die hedendaagse vorm van het object *par excellence* namelijk het consumptieartikel. Ervan genieten geeft geen identiteit, creëert geen band noch

gemeenschap. In een analogie: hoe cynisch is het woordje *'joint'* voor een drug die wel van hand tot hand en van mond tot mond gaat, maar waarbij ieder voor zich regresseert naar het niveau van een zuigeling in zijn virtuele zevende hemel. Gaan we dan werkelijk allemaal Solo Slim spelen met de ahistorische en gedecontextualiseerde 'Mogelijkheid van een eiland' (Houellebecq)?

Hier deel ik vermoedelijk toch de stille bede van Paul Verhaeghe: 'Van dit Kwade, verlos ons, Heer!'